

Vendar nastane vprašanje: Kaj drugega je moglo ostati v duši človeka, ki nima ne moralnega ne publicističnega in ne religioznega patosa, kakor popolna duhovna puščava? In ali ni imela prav tista duhovita dama, ki je pisala Turgenjevu, da ni nihilist zgolj njegov Bazarov iz „Očetov in sinov“, marveč tudi on sam?

Turgenjev se je do neke mere s tem strinjal, vendar brez vsakršnega navdušenja, dà, nasprotno: z veliko otožnostjo. „Kdor ima vero, ima vse in ne more ničesar izgubiti; kdor je nima, ta nima ničesar, in to čutim tem globlje, ker sem sam med onimi, ki je nimajo.“ Priznal je za svojo „osebno nesrečo“ okolnost, da „ni kristjan“. Kako naj bi pač bil srečen človek, čigar ontologija je bila v prepričanju, da je „nebo prazno, природа neusmiljena, smrt neizogibna“ in da je v življenju „vse dim in sopuh“ („Dim“) in čigar eshatologija je obstajala v formuli „tema, večna tema“ („Pesmi v prozi: Konec sveta“). Bil je pesimist in je svetoval Herzenu: „Priatelj, Schopenhauerja je treba brati kar moči pozornost.“ Kakor Schopenhauer, je tudi on trdil, da je „na zemlji nedvomno in jasno samo eno, namreč nesreča“. Težko je prenašal metafizično in socialno osamelost. In ob neki priliki je bil priznal, da je v njegovi duši mrak, ki je temnejši od črne noči.

(Konec prihodnjič.)

V MRAKU

ANTON ŽNIDARIČ

Krvavordeča svetloba na trepetajočih listih jagnedov se je redčila; polagoma se je porazgubila v sivini neba.

Nekje v grmovju se je oglasil čuk.

Ob ribniku stoji Bolcarjev študent in buli v vodo. Narobe izvrnjene, sključene vrbače se lomijo in vijugajo v vodi kakor kače. Ribe so besne; zdaj se vrže katera visoko v zrak, zdaj pljusne z repom po vodi; izpočetka majhni krogi se večajo in širijo prav do ločja ob bregu.

„Prijemlje“, godrnja sam pri sebi, ko napenja oči na zamašek, ki se potaplja in zopet prikazuje nad vodo.

„Zdaj!“

Vodica švigne nad glavo, tolsta mrena se meče in zvija po travi.

„Brke ima povešene kakor ujet Rus“, se veseli v mrzličnem drhtenju. Iz žepa potegne škatlico. Na trnek natakne novega črva.

„Ta bo za mater.“

Hm, študent — zdaj ni več študent, zdaj je študent le še po imenu. Zdaj je kosec, grabljač, ribič. Vsak posel opravlja, samo da se preživi.

Pred veliko nočjo se je nekaj zameril v šoli. Še sam ne ve, kakšnega vraga je prav za prav napravil. Rekli so mu, da je preveč odkrit. Kaj, ali je to greh? Za praznike so mu pokazali vrata na prosto.

„Svoboda!“

Na ulici je izbočil prsi. Klobuk si je potlačil nizko na uho. Toliko, da ni začel izzivati: „Kdo si upa?“

In zdaj lovi ribe.

Po želodcu mu kruli. Zjutraj krompir. Opoldne krompir. Večerja zavisi od sreče. Če kaj potegne iz vode, je dobro. Če ne, leže na trebuh v travo in brca s petami v zrak.

Nedaleč od postaje ima dekle. Toda prazen želodec in krepka kmečka deklina, to ni kakor ročka in voda.

Po temni, gosti otavi lega rosa.

V farni cerkvi klenkajo z vsemi. Jutri bo zopet praznik. Jasni, čisti zvoki se vpijajo v mrak kakor godba.

Nekje daleč bobni vlak. Dve medli lučki prodirata skozi meglo.

Razpokana, požeta polja leže zleknjena drugo poleg drugega pod megleno rjuho kakor od poroda oslabele matere.

Iz gozda po klancu pojejo Gabrščekovi grabljači. Grablje in krpelje so pometali na voz. Na zadnji ročici visita dva prazna putriha.

Naj vidijo, da so imeli nekaj s seboj!

Starejši domači se opoteka za vozom:

„Prekleta šmarnica!“

Venomer tiplje za ročico. Toda zibajoči se voz ga odsune in mu odbije klobuk. Nato mu kalne oči obvisijo na vitkem, šestnajstletnem dekletu.

„O, Jula! Glej jo no, kako je razžarjena! Pojdi no sem! Ko pa tako težko hodim. No, Jula!“

Zaziblje se proti njej, pa se mu izmuzne kakor jegulja. Iz za voza mu pokaže še osle in se oprime Jermanovega okrog vratu.

„Prekleta šmarnica!“

Z divjo ljubosumnostjo se vesi na repico.

Gospodinja je nocoj nenavadno rdeča v obraz. Na glavi nosi košaro s skledami in lonci. Slabo zataknjena krušnica ji plahuta in maha po hrbtu.

„Jaka, pazi, grablje ti lezejo z voza! Ponje boš moral, če jih izgubiš! Hej, čuješ, Jaka-a?“

Jaka se leno izmota iz listja in jih globlje pokoplje.

„Ti-i-bot!“

Danes prvič vozi z žrebicama po tako nevarnem klancu. In nikjer ni zadel.

Mimo prvih hiš utihnejo. Ljudje si radi brusijo jezike. Rožmarin že oprezuje za skednjem, da bi zopet brundal svoji stari ponoči, ko ne more spati:

„Kisli časi so. Ti bahači bajtarski pa se derejo, kakor bi se jim premetavale po žepih same stare avstrijske krone!“

Na pragu stoji Korenkla. Zadirja se nad svojo Nežo:

„Ali si zaprla polknice?“

Jula ima za take reči tanko uho. Mimogrede jo podraži:

„Ja, le pazi, Neža, da ti Simon ne zleze skozi okno!“

Nato se pogreza vas v vedno večjo tišino.

Od hiš se vlačijo dolge sence. Pod goricami se izlivajo v črnino v vrsto nasajenih smrek.

Vendar ne zagori še nobena luč.

„Kaj bi žgali petrolej, ko pa je svetlo od meseca, da bi lahko iglo pobral!“

Bolcarjev študent navija trnek. Temni se že. Ribe so se zarile v blato.

„Nač, kaj?“ izprašuje mati v skrbeh.

„Dve mreni, štiri je žlaji in ena ščuka“, odgovarja študent malomarno. Z obraza se mu bere, da je zadovoljen.

„Ja, Bog pomagaj, kaj pa hočeš še več? V peči na deski jih bom posušila. Nimam masti.“

Čuk se je prepeljal na hruško-tepko pred hišo.

„Tonek, zapomni si, ne bomo več dolgo tako skupaj! Enega izmed nas bo pobralo“, meni stara z otožnim glasom. „Pojdi in zapodi nesrečo.“

Študent smeje zdrvi k hruški. S kamenjem prežene čuka od hiše.

Nato stopi v hišo po suknjo. Sproščen, prijetno izmučen od jutrnje košnje, stopa žvižgaje po rosnih vratnikih med njivami.

Po škarpah v goricah pojeta Kolarjeva dva. Pesem se jima kar trga iz ust in še dolgo zamira nekje v gozdu.

Pri brvi sreča Gabrščka.

„Po drenov ročaj za otko moram. Jutri bom oral za ajdo“, ga ustavi stari s krivcem v roki.

„Kaj pa ti, k deklinam? Presvetlo je še za take reči.“

„H kovaču grem po koso. Zjutraj sem jo zlomil pri peti. Kakor da bi bila iz repe.“

„A-ha, na ono je mislil, mlečjak! Pa ni bil noben plot in mejnik na varnem!“

Študent si natezuje škorenj. Gabršček nadaljuje že z drugačnim glasom:

„Fant, mlad si še, živi! To ti pravim jaz, ki sem star. Četudi nam zarubijo vso živino, odpeljejo vse seno in prodajo vse vino za davek in zaostalo zemljarino — noči nam ne morejo iztrgati in prodati! Zapomni si: noč je naša! Tako je bilo od nekdanj, tako bo ostalo na vekomaj. Vzemi kmetu vse, noč je njegova! Tako je bilo, ko je lazil še moj oče po vasi, tako je bilo, ko so me sprejeli fantje pri ‚Tabli‘ na križpotju, tako je sedaj, ko capljajo za nami in sledijo po naših stopinjah naši otroci.

Pravijo, da stopamo v nove čase. Toda kmet je bil in bo ostal isti. Kdor se bo izpremenil, ni več kmet. Slekel je kmečko suktnjo. Naj iztirajo kmeta iz vasi, naj mu zažgo hišo do tal — ded se bo vrnil ponoči in poiskal v razvalinah mesto, kjer je stala peč. Laže bo umrl tam, kjer je preždel in pretuhtal vso svojo starost. Kmalu za njim se bo vrnil sin. S trepetajočimi prsti bo brskal med ožganimi dogami. Nato bo vstal in se ogledal naokrog:

„Tu je stala moja kmetija!“

In tudi vnuku bo nekoliko laže, ko se bo v svetli, z mesečino prenasičeni noči naslonil na ožgan plot kraj pogorišča ter mislil na svoje izgubljeno dekle.

Tako bodo ponoči vsi trije obiskali svojo preteklost. Zamišljeno bodo strmeli v blestikajočo se Pesnico do jutra. Dokler jih ne bo pregnal dan.“

Gabršček nenadno preneha. Videti je nekoliko nenavadno zatopljen v misli. Niti ne zaveda se, da riše s krivcem že ves čas čudne kroge po zraku.

„Lahko noč, oče!“ vošči študent zamišljen, pa še vedno stoji na istem mestu.

„Lahko noč, Tonek! Ne pozabi, kar sem ti povedal!“

Stari se izgubi s krivcem v grmovju.

Strgarka kosi deteljo ob Pesnici. Ženska iz jekla. Z vsakim moškim se skuša pri košnji. Zdaj brusi koso, počasi, premišljeno kakor možakar. V rosi reže kosa, da je veselje. Okrog trinajst oralov ima, pa opravi vse sama pri hiši. Mož je delal v Rogatcu v steklarni. Že od nekdanj je bil slabih prs. Naglo ga je zadušil stekleni prah. Same stroške je imela potem, drugega nič.

Pravdičev hlapček napaja živino. Z velikansko naglico vleče v korito, toda goved je troje in jih ne dohaja. Rdečka že liže in strže po praznem koritu.

„Vrag, ali boš še korito požrla?“ se jezi ter jo suva s škornjem v trebuh, da bi jo odpravil v hlev.

„Boš!“ se zadere nad njim gospodar, ki se prikaže izza ogla.

„Ali ne vidiš, žaklavec, da bo rdeča še pila?“

Hlapček na tihem nekaj godrnja. Mudi se mu. Cencek ga že čaka. Že ves čas oprezuje iz slivnjaka in požvižgava. Nekje je izvohal, v kateremu tolmunu se bodo nocoj kopala dekleta, ki so bila pri mlačvi. Ko je popoldne kotalil novo koio h kovaču, se je ustavil pri lesi in ga poklical:

„Ti, Šumek, o prvem mraku pridi za hlev! Ko ti bom požvižgal takole: fi-i, fi-i! Strašit jih greva. V prvem tolmunu nad mlinom! Veš katere vse: Frančka, Irglovi obe, Markova Liza in naša Trezika. Zgoraj na svislih sem pobiral jajca in jih poslušal, kako so lopotale in se otepale prahu. Liza je rekla, da ga ima tako poln nos, da komaj diha in se takoj počuti prerajeno, če se okoplje po takšni mlačvi, preden gre spat. Ha, ha!“

Gospodar opazi Šumekovo naglico:

„Glej, Šumek, da mi ostaneš nocoj lepo doma! Potem pridem pogledat v hlev!“

Nato zaklene klet in se odpravlja v hišo.

Zdi se, da je vas popolnoma zamrla v tišini padajoče noči.

Polja tonejo v vedno gostejši megli. Obrisi koč se medlo rišejo vse tja do Pesnice, ki se premika leno kakor masivno, kovinsko se blestikajoče telo.

Zemlja — žareče, tisočkrat pregneteno železo, poteptano od tisočerihih bosih nog — se ohlaja. Pretegnjena se je zleknila, oprezno se je potuhnila, da ne bi opazil njen gospodar, da je stara, utrujena od večne človeške borbe za obstanek. Toda njene grudi so še vedno polne in visoke. Na njenih napetih vzboklinah se temno odražajo raztrgani vinogradi. Iz teh rjavih peg se je iztisnilo že mnogo vina. Letos, pravijo, kaže prav lepo. In vendar je letos prvič razločno zaslišala obupni kmetov glas:

„Prekleta zemlja, zdaj me še ti zapuščaš!“

Čuki se oglašajo drug za drugim, vedno pogosteje, kakor bi jih razpostavil po grmovju.

S hriba od Sv. Tomaža se slišijo hripavi, pijani glasovi: Pred nekaj dnevi so odprli vinotoč — po dva dinarja liter.

„Pijmo ga! Če ga drugi nočejo, ga bomo pa mi! Saj je naš, naše roke so ga vsadile, naše roke so ga iztisnile! Za dva dinarja le pozabiš na prazno skledo, na cmeravo ženo in otroke, na davke, na rubeže, na vse, vse! — Bog živi! I-ju, ju, ju . . .!“

In potem je vas tiha in mirna.